

Urednikove marginalije

Mnogo je stvari, o katerih bi bilo treba kaj reči, razmišljamo vsak dan in najbrž vsi od kraja. Ko pa hočemo odpreti usta, kar ne moremo ugledati tiste najbolj »dozorele« zadeve, o kateri naj bi bila naša dolžnost kaj povedati, pa ne vemo, kako in kaj s svojo izhodiščno vnemo. Kot da nam pred očmi migota neprestano in predvsem tisti »mnogo«, ki nas, ogorčene in zbegane, kmalu prepriča, da proti tako široki fronti le nismo kos. In smo tiho. Hkrati pa se tudi jezimo, ker so drugi tiho.

Tako nekako se dogaja ta trenutek tudi z mano: v meni je, kot da bi moral kaj reči o tistem, kar me »najbolj« prizadeva, hkrati pa je pred mano vsega tega resnično mnogo, da bi se najraje oglasil kar počez . . .

V zadnjem času me morda najbolj preganja misel, od kod in zakaj toliko javnega nemira ob SPOMINIH, ki da so in niso pravi, zanesljivi, ki da so zgodovina in njeno izkrivljanje, dragocenost in prevara, in so zato povzdigovani in zasramovani . . . In zanima me tudi, v čem in kaj je tisti naš kolektivni spomin, ki spominom posameznikov pritrjuje ali jih zanika. V čem je več možnosti za manipulacijo, v posameznikovih spominih ali v našem skupnem spominu. Ali je to soočanje sploh primerno, ko pa vemo, da gre pri osebnih spominih za preverljivo pisanje, pri kolektivnem spominu pa le za občutek, da tak skupen spomin obstaja in da je, prav zato, ker je kolektiven, vrednejši, zanesljivejši in nekako bolj etičen od posameznikovega? In sprašujem se tudi: Ali je kolektivni spomin sploh možen ob zadevah, ki še sprožajo polemiko?

Ta in podobna vprašanja me vznemirjajo, ko berem Marinka, Beblerja, Mačka, Kozaka, Krefta, če ostanem pri najbolj branih, in vse manj me je volja, da bi se opredeljeval. Očitno je, da so SPOMINI, hkrati s potrebo, da jih pišeš, stvar človekove zrelosti, nekakšen obračun, pa vendar: roka, ki zgodovinsko resnico zapisuje, je že kar praviloma mehkejša, nežnejša od tiste, ki je to resnico gnetla, ustvarjala. Koliko topline in kako izostren spomin za »drobne« stvari, ki smo v revoluciji in vojni zagotovo šli mimo njih zavezanih oči in brez povišanega srčnega utripa! Prijazna beseda in kos kruha nenadoma nista nič manj pomembna od zmagovitega boja, namreč: nič manj pomembna v tehtanju, kaj je tisto, človeka najbolj vredno, kar naj daje tedanjim težkim časom globlji, recimo mu kar etični smisel. Ne morem, da ne bi razmišljal: potreba, da imajo prav usodne stvari kar najbolj človeški obraz, postaja prevladujoča. In to je, si pravim, dobro znamenje tudi za naš čas, ki preprosto potrebuje več človeka.

Zato se mi zdijo neprijetno janzenistične tiste kritike, ki terjajo od spominov samo golo (ali slečeno?) zgodovinsko resnico brez človeka, samo dogodke in dogajanja, samo odnose in razmerja, sheme in organizacijo.

Knjiga, ki zadnje čase najbolj vznemirja, so nedvomno Dedijerovi Prispevki. Najprej sem bral kritike na njen račun, potem knjigo. Priznam: za mnoge grozote, opisane v tej knjigi, doslej nisem vedel, še manj za nesprijemljive stvari »na naši strani«, moram pa iskreno priznati: ob misli na vse zlo in mračno kot tudi na junaštvo in žrtve v tem času in v tem našem prostoru se mi zdi zmaga NOB in revolucije tako izjemna, da se v moji predstavi že asociira s čudežem. Mislim, da predvsem zaradi stra-

hotno človeških razsežnosti tega časa in ljudi v njem. Morda pa je z mano kaj narobe, se sprašujem, ko me bolj prepriča in pritegne človek, ki ima velike ideje, kot pa velika ideja, ki si je samo izbrala podobo človeka.

Prav bi bilo, da bi se o tej knjigi lahko pogovorili do kraja, kajti čas, ki ga obravnava, je resnično velik, in resnično velike so tudi osebnosti, ki so ga obvladovale, ne glede na to ali ono hitro senco, ki jo avtor priključuje čez obraz tudi tistih, ki jih je zmerom najbolj cenil, vendar tudi poznal v resničnem življenju, ne le iz šolske čitanke, kjer so vse podobe prepogostoma tako zelo svetle, da jih že ni več mogoče prepoznati, ne prebrati pod njimi besed, ki jih pojasnjujejo. Upati je, da te prve petarde ne bodo preplašile tistih, ki bi radi obvladano in kritično razpravljali o uspehih in neuspehih avtorjevih prispevkih v teh Prispevkih, kajti ogniti se plodnemu izzivu, ki ga ta knjiga prinaša, se najbrž ni več mogoče.

* * *

Krleževa smrt, smo brali, je sprožila med drugim tudi veliko neumestnega pisanja. Prav gotovo. Spodbudila je, kot je bilo pričakovati, tudi izjemno široko razmišljanje o tako imenovani »književni levici«. Precej tega je bilo (in nekaj še bo) tudi v Sodobnosti. Slišati je glasove, da gre za namerno forsiranje te teme. Tudi to je najbrž res. Zdi se mi, da ne bi bilo prav, če bi tudi to razpravo poskušali preslišati ali jo celo utišati. Vsaj v enem svojem delu, mislim, da najpomembnejšem, odpira vprašanja, ki prej ali slej morajo najti odgovor. Razprava ne more biti samo literarna, je hkrati, in morda predvsem, tudi politična in ideološka. Prav človeška in zgodovinska izkušnja Partije s komunistom Krležo in komunista Krleže s Partijo nujno spodbujata tudi danes iskanje paralel, čeprav manj izrazitih, v trenutkih bolj ali manj opaznih razhajanj med dvema videnjima kulture in njene vloge in mesta v družbi. Še preprosteje: največkrat gre za poglede na literaturo v takšnih trenutkih ali obdobjih razhajanja. Tudi danes prebiramo ostre politične obsodbe idej in pisanja zdaj tega zdaj onega pisatelja, še pogostejše, ali vsaj tako pogosto, neumestnosti političnih presoj pisateljskega početja. Najbrž gre za razmerja, ki so naravni del našega življenja, le da so včasih bolj izrazita in zato bližje nestrpnosti. Prenavna bi najbrž bila samo ugotovitev, da je zgodovinski pomen »književne levice« v njenem antistalinizmu kot nadčasovni kategoriji, iz česar naj bi bilo samo po sebi razumljivo, da je tudi obnašanje Partije (po vojni politike sploh) do literature prav tako nadčasovna kategorija, torej nepretargoma zmerom enako, nespremenljivo. Je današnje konflikte, ali vsaj večino njih, res mogoče brez pomisleka primerjati s predvojnimi (Krleževim) sporom na »književni levici«? Ali danes sploh imamo književno levico in so literarni spori s politiko, ko do njih prihaja, znotraj iste ideologije, znotraj istega nazora? Današnje opiranje na Krležo in na zgodovinsko izkušnjo »književne levice« je lahko plodno le, če ga razumemo kot primer, ki nam pomaga razumeti globljo, politično in umetniško naravo konflikta, ki je v določenih okoliščinah neizogiben. Seveda: če bi šlo samo za zgodovino ali samo za literaturo, bi se s tem, bolj ali manj uspešno, ukvarjali ustrezni stroki, ker pa je ta primer iz obdobja med vojnama prav ob Krleževi smrti potegnil toliko ljudi v razmišljanje, je prav gotovo takšne narave in pomena, da ga kaže kolikor mogoče kritično preučiti, saj lahko samo objektivna

sodba o njem, politična in literarna, lahko prepereči najrazličnejše manipulacije. Ne samo literarne. In ne samo politične.

* * *

Tudi javno razpravljanje o jeziku je doseglo tisto točko nervoze, ko se začnemo obnašati, ko se pravzaprav že počutimo, kot da nas je nečesa strah. Morda — na srečo! — nismo še bili nikoli tako daleč, ko bi bili, kot zdaj, vsi razlogi za to, da zadevo privedemo do nekega spoznanja, strokovnega in razpoloženskega, ob katerem se nam ne bi zdele neizmerne energije, ki jih že nekaj časa požira ta javna razprava, brez smisla uporabljene. Eno od poti je že pokazal Janez Menart: dolgo ne bo več mogoče razpravljati o jeziku, kot najbolj naravni in nezamenljivi prvini naroda, če ne bomo poiskali in našli neke oblike avtoritete, ki ima pravico in dolžnost izreči kaj veljavnejšega v tej zadevi. Tudi kompromis med sedanjimi nepomirljivimi nasprotji le lahko plodna rešitev. Morda še najbolj pametna. Skoraj gotovo pa edino možna.

C. Z.

J. Mrkalj-
Kadmus

Aforizmi

Moja ž'vljenjska deviza ni konvertibilna.

Argumenti v polemikah se spreminjajo v polena.

Pisal je svoje spomine ob navzočnosti dveh prič.

Dresiranega človeka je najlaže jahati.

Bil je tako velik patriot, da je bil ljubosumen na domovino.

Nekateri bi najraje zamenjali pisalni za peklenski stroj.

Odmiranje države je najbolj odvisno od odmiranja birokratov.

Revež je pod bremenom kolektivne odgovornosti pokleknil.

Vikendi so dependanse počitniških domov delavcev za vodilne.

Dandanes tudi dvorni norci dobivajo avtorske honorarje.